

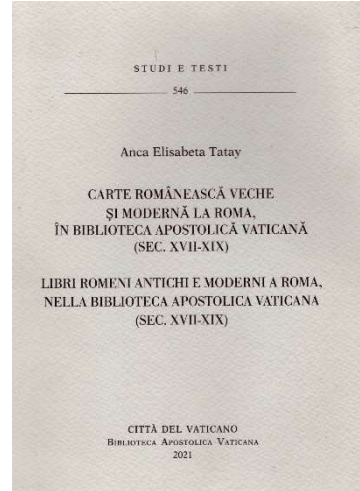
Anca Elisabeta Tatay, Bogdan Andriescu, *Carte românească veche și modernă la Roma, în Biblioteca Apostolică Vaticană (sec. XVII-XIX). Catalog / Libri romeni antichi e moderni a Roma, nella Biblioteca Apostolica Vaticana (sec. XVII-XIX). Catalogo*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Città del Vaticano, 2021, 376 p.

Biblioteca Vaticanului a stârnit de-a lungul timpului imaginația oamenilor, vorbindu-se, de cele mai multe ori, despre secrete și comori ascunse, ținute departe de privirile vulgului. Astfel încât legendele au continuat să se rostogolească în mediul profan, până la atingerea unui prag maximal al credibilității. Dar există și o parte de adevăr referitor la comorile din Biblioteca Vaticanului, iar aici mă refer la cele consemnate în volumul prezentat în paragrafele următoare.

Este vorba despre o ediție bilingvă realizată de către Anca Elisabeta Tatay și Bogdan Andriescu, intitulată *Carte românească veche și modernă la Roma, în Biblioteca Apostolică Vaticană (sec. XVII-XIX). Catalog / Libri romeni antichi e moderni a Roma, nella Biblioteca Apostolica Vaticana (sec. XVII-XIX). Catalogo*, ediție apărută în anul 2021 la Biblioteca Apostolică Vaticană, din Città del Vaticano, în cunoscuta serie *Studi e Testi*, la numărul 546. Trebuie specificat că, deși Bogdan Andriescu nu apare pe coperta volumului, el este coautor și este menționat ca atare pe pagina de titlu completă (p. 3).

Volumul, redactat după toate normele academice, se bazează pe o structură bine fundamentată care cuprinde o multitudine de aspecte. După cum era normal, primele pagini conțin textul intitulat *Introduzione* (p. 9-22), urmat de varianta în limba română, *Studiu introductiv* (p. 23-36). Astfel, cei interesați pot afla cum totul a pornit de la solicitarea personalului respectivei instituții, care a cerut o expertiză asupra fondului de carte românească veche și modernă, redactată cu alfabet chirilic. Cercetarea propriu-zisă a început printr-o bursă „Vasile Pârvan” obținută de Anca Elisabeta Tatay pentru perioada 2016-2017, efectuată la Roma, la Accademia di Romania.

Ulterior, Anca Elisabeta Tatay, de la Filiala Cluj-Napoca a Academiei Române, și Bogdan Andriescu, responsabil al Colecțiilor Speciale de la Biblioteca Județeană „Astra” din Sibiu, au reușit elaborarea catalogului științific la care ne referim în continuare. Ei au pornit de la o listă minimală întocmită de către Delio Vania Proverbio, cel care se ocupă de Colecțiile Orientale existente în Biblioteca Apostolică Vaticană. Astfel, au fost cercetate amănunțit 114 titluri, descrierile fiind extrem de elaborate. Este demn de consemnat și modul în care aceste volume au ajuns la Vatican, acum aproximativ un secol (1923-1924), în urma corespondenței dintre monseniorul Cyril / Kiril Korolevski și Nicolae Iorga. „Alături de valoarea lingvistică a cărților trebuie accentuată și semnificația istorică și artistică. Doar cu ajutorul unor descrieri complete vor ieși la iveală aspecte deosebite, legate de istoria

și arta cărții: nume de tipografi, editori, gravori, legători, colportori, mecena etc.”, se precizează la pagina 28.

În volumul la care ne referim s-a încercat o prezentare exhaustivă a cărților din colecția respectivă, care au fost redactate în limbile română, cu slove chirilice, și greacă. Sunt amintiți și posesorii respectivelor volume, cei mai cunoscuți dintre ei fiind: Șerban Cantacuzino, Mihail Ghica, Vasile Moga, Andrei Șaguna, Ștefan Moldovan, Beniamin Densușianu, Ion Papiu, Ioan Barcianu și Ioan Bianu. Totodată, sunt menționate, pe baza ștampilelor identificate, și instituțiile de care au aparținut de-a lungul timpului cărțile. Astfel, pe lângă Biblioteca Apostolică Vaticană, sunt menționate Biblioteca Diecezană Lugoj, Episcopia Lugojului, Episcopia Română-Unită din Oradea, Epitropia Bisericii „Adormirea Maicei Domnului” din comuna Belciugatele Cojești, județul Ilfov, Societatea de lectură „Andrei Șaguna” ș.a., dar și numele unor proprietari.

După o serie de mulțumiri adresate celor care i-au îndrumat și sprijinit, autorii au decis apoi să continue cu secțiunile *Bibliografia / Bibliografie* (p. 37-40), *Abbreviazioni / Prescurtări folosite la descrierea cărților* (p. 41) și cu două tabele care cuprind *Situația pe localități pentru cele 114 cărți* (p. 42) și *Situația pe localități pentru cele 148 de cărți* (p. 43). Aici se cuvine o precizare. Într-o *Notă* de la pagina 35 se specifică discrepanța dintre numărul de cărți: de ce 114 și apoi 148. Concret, au mai fost incluse, pe lângă cele 114 volume cercetate în Biblioteca Vaticanului, încă 34, despre care autorii au aflat, dar prea târziu.

Începând cu pagina 145 și până la 158 este redată *Lista celor 114 cărți așezate pe centre, cu mențiunea ștampilei cu inițialele T. K. (Tisserant / Korolevsky)*. Pregătirea în domeniul informaticii, înainte de a aborda teme despre istoria artei și, mai ales despre grafica xilogravurii pe cărțile românești de până la 1830 (dar nu numai), o conduce pe Anca Elisabeta Tatay, alături de colegul ei de cercetare, Bogdan Andriescu, la elaborarea unui mic capitol intitulat *Reprezentarea grafică a celor 114 cărți* (p. 59-64), unde sunt redate grafice cu distribuția tipăririi celor 114 volume pe secole, cu amplasarea celor 15 centre tipografice pe regiuni, pornind de la Transilvania, Moldova și Țara Românească, până la cele din afara spațiului românesc, repartitia pe centrele tipografice din secolele XVII-XIX, urmate de un grafic al limbilor în care acestea au fost tipărite etc. Referitor la centrele tipografice care au tipărit cartea românească veche și modernă existentă la Vatican, ele sunt următoarele, în ordinea stabilită de către autori (conform criteriului numeric): București, Blaj, Iași, Râmnic, Buda, Sibiu, Târgoviște, Buzău, Bălgrad (Alba Iulia), Govora, Neamț, Dealu, Rădăuți, Snagov și Viena. Dintre acestea, trei au scos la lumină cărți în greacă sau arabă: București, Iași și Râmnic.

Urmează apoi esențialul, mai precis capitolul intitulat *Catalog de cartea românească veche și modernă scrisă cu alfabet chirilic* (p. 67-328), unde exemplarele sunt descrise cu acribie, pornind de la numele prescurtat și cota lor din bibliotecă. Se continuă cu paragrafele care menționează: *Titlul* (reprodus în întregime, cu datele aferente); *Formatul cărții* (dimensiuni, număr de pagini, culoarea, numărul de rânduri pe pagină, dispunerea textului pe coloane); *Ornamentația* (foi de titlu, steme, gravuri, frontispicii, viniete etc.); *Cuprinsul* fiecărui volum, incluzând capitolele și subcapitolele, acolo unde este cazul; *Ștampilele*, cu descrierea lor, de la formă,

culoare, text până la alte elemente; *Însemnări*, cu o importanță deosebită din punct de vedere documentar, punându-se accent inclusiv pe modul în care au fost redactate, în creion sau cerneală; *Legătura și starea de conservare* a fiecărui exemplar, unde se descriu elementele decorative ale coperților, spre exemplu, materialele din care au fost confecționate; *Etichetele*, cu precizarea locului unde se regăsesc; *Referințele bibliografice* la volumele respective; *Observațiile*, unde sunt amintite greșelile de paginatie, filigranele etc.

În opinia noastră, pe lângă importanța detaliilor tehnice amintite mai sus, rolul principal pentru atragerea interesului îl au *Însemnările*, scrise în limbile română (atât cu slove chirilice, cât și cu litere latine), greacă, maghiară, latină, italiană, slavonă sau franceză. În rândurile acestora regăsim descrieri sincere, care țin, într-o majoritate covârșitoare, de așa-numita „istorie mică”, o istorie percepută de popor, fie ei oameni simpli, preoți parohi sau intelectuali. Fără niciun fel de subiectivism și luate la întâmplare, ținem să transcriem câteva dintre acestea.

„Această carte ce să numește canon lu sfen Andrei” – pe un volum intitulat *Slujba sfântului Andrei*, apărut la București, s.a, (p. 74). „Eu Dărăbinu Popa Alecsă dau / această sfintă carte pe sama / beserici” – pe o *Liturghie* tipărită la 1741 (p. 88). Pe coperta 2 a unui *Catavasier*, tipărit la București, „la anul de la zid. lumii 7250”, se specifică, la pagina 90, următoarea dată: „În zilele prea luminatului împăratului nostru Ferdinand Iosiv întâiu”. De la Blaj, pe un *Straznic* apărut la 1753, reținem următorul fapt: „Acest straznic lau luoat răduleștenii cu 5 forinț pe sama besericii să fie de moșie iară cine l-ar lua fără știrea satului să-l trineze acela să fie anathema și afurisit de o 100 și 18 de părinți sfinți ca să nu putrezească până la zioa de judecată” (p. 132). Și înscrisurile continuă.

Ultimul capitol este despre *Catalogul de carte românească veche scrisă în alte limbi (greacă, arabă)* (p. 329-359), necesar pentru o viziune de ansamblu. Poate că însemnările sunt mai puține, asta datorită faptului că nu foarte multă lume cunoștea limbile în care acestea au fost tipărite. Dar esența este aceeași.

Volumul se încheie cu o extrem de utilă *Listă a cărților românești din Biblioteca Apostolică Vaticană* (p. 361-375).

Pentru un pasionat de istoria cărții românești vechi și moderne, există câteva aspecte ce, pentru o ediție viitoare, ar trebui revizuite de către editură, care ar putea să-și asume minusurile unui volum de necontestat din punct de vedere științific. Informația cuprinsă în paginile cărții poate părea lăsată la margine, pur și simplu datorită ambalării ei între coperti. Revin asupra faptului că unul dintre autori nu este menționat pe copertă, ci doar pe foaia de titlu. Apoi, în ceea ce privește numerotarea paginilor, există lacune mari. Pagini după pagini nu sunt numerotate. Cel mai elocvent exemplu este cel de la sfârșitul cărții, când ultima pagină cu număr se termină la 373, dar mai urmează două pagini în care sunt inserate tabele, dar și informații despre prescurtările bibliografice. La fel, lipsește numerotarea paginilor între 59 și 64. Poate că nu e un capăt de țară, dar de la Editura Bibliotecii Apostolice Vaticane parcă ai mai multe pretenții. Dacă așa ceva s-ar fi tipărit în România, ar fi rezultat un scandal cât casa. Dar să nu fim noi mai ortodocși decât Papa!

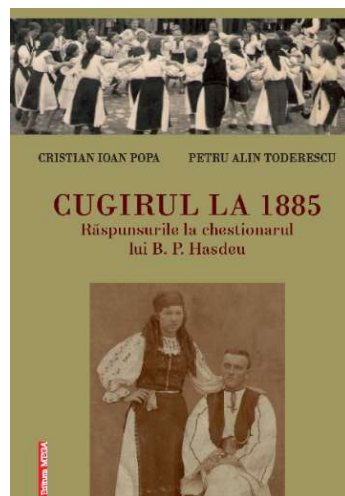
Bine că a apărut volumul și o parte dintre secretele Bibliotecii Vaticanului au fost dezvăluite. Munca celor doi cercetători a fost pusă în valoare. Le mulțumim lor pentru efortul depus și așteptăm cu nerăbdare și alte contribuții în domeniu!

Daniel I. IANCU*

Cristian Ioan Popa, Petru Alin Toderescu, *Cugirul la 1885. Răspunsurile la chestionarul lui B. P. Hasdeu*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023, 603 p.

Cugirului i-a fost acordat statutul de oraș numai în anul 1968, și asta datorită numărului mare de muncitori ce deserveau cele două fabrici din localitate: una de arme și alta producătoare de mașini pentru industria casnică, precum și de utilaje grele. Înainte de a primi această titlatură, putem discuta despre o așezare preurbană¹ (caracterul ambivalent fiind dat tocmai de diversitatea lucrătorilor aduși din alte zone ale Imperiului Habsburgic) ce s-a dezvoltat în strânsă legătură cu doi poli: comunitatea grănicerească și colonia de muncitori adusă pentru a pune în funcțiune forja regală (*Eisenhammer* ori *Eisenwerk*). Datorită suprapunerii culturii locale și a celei de import, *volens nolens* au apărut atât influențe, cât și divergențe, sesizabile și azi în comunitatea de la poalele Drăganei.

În privința autorilor, trebuie subliniat faptul că ambii au origini cugirene, cu preocupări deja cunoscute pentru valorificarea istoriei locale², primul fiind conferențiar

* Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva, România; e-mail: danieliancu@yahoo.com.

¹ Aspect subliniat de Lucian Blaga în *Hronicul și cântecul vârstelor*, unde scria: „Cugirul, sat la poale de munte, lua tot mai mult o înfățișare industrială din pricina fabricilor și joagărelor, ce sporeau de la o zi la alta, în marginea sa. Țăranii, cuprinși de freamătul îmbogățirii, păraseau coarnezle plugului, ca să-nchine căraușiei cu produsele brute ale topitoarelor de fieri sau să încerce afaceri, de preferință în legătură cu lemnul pădurilor” (Blaga 2012, p. 101).

² Ne referim aici la Cristian Ioan Popa, amintind în acest sens monografia dedicată evoluției istorice a Văii Cugirului, *Valea Cugirului din preistorie până în zorii epocii moderne. Monumenta Archaeologica et Historica*, publicată la Editura Mega, din Cluj-Napoca, în anul 2011, precum și studiile referitoare la patrimoniul etnografic, arheologic, arhitectural și tehnic al Cugirului. Cităm dintre acestea, selectiv: *Contribuții la cunoașterea perioadei de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului pe valea Cugirului (jud. Alba)*, în *Apulum*, XXXII, 1995, p. 33-58; *Descoperiri neolitice timpurii în bazinul hidrografic al Cugirului (jud. Alba)*, în *Banatica*, 15, I, 2000, p. 17-47; *Primele atestări documentare ale localităților de pe Valea Cugirului. Etimologii și controverse istoriografice*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 4-5, 2000-2001, p. 47-58; *Contribuții la cunoașterea arhitecturii funerare în lemn din Valea Cugirului*, în *Studii și Comunicări de Etnologie*, XV, 2001, p. 161-184; *Descoperiri postromane pe Valea Cugirului*, în *Patrimonium Apulense*, I, 2001, p. 110-123; *Din toponimia Văii Cugirului: toponime de interes istoric și arheologic*, în *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 7, 2003, p. 25-50; *Locuirea dacică pe Valea Cugirului*, în Adriana Pescaru, Iosif V. Ferencz (coord.), *Daco-geții. 80 de ani de cercetări arheologice*